

Володимир КОСТЕЦЬКИЙ

СТРАТЕГІЯ КОРПОРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ ОПТИМАЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Досліджуються проблеми оптимізації оподаткування прибутку комерційних банків. Розглянуто можливості регулювання бази оподаткування, використання податкових пільг, вибір облікової політики та інші етапи податкового планування у банківській установі.

Податкова оптимізація – це зменшення розміру податкових платежів шляхом правомірних дій платника податків, що включають повне використання усіх наданих законодавством способів.

Як справедливо зазначають деякі дослідники питань податкового планування, право платника податків – здійснювати заходи, спрямовані на легальне зменшення своїх податкових платежів, що базується на праві всіх суб'єктів права захищати свої охоронювані законом права (зокрема право власності на майно, капітал, доходи) будь-якими незабороненими законом способами.

Враховуючи, що справляння податку за своєю економічною природою є безоплатним вилученням у дохід держави певної частини майна платника податку, то, отже, він має право обрати спосіб сплати податків, що дає змогу зменшити “збиток”, завданий йому справлянням податків, скориставшись для цих цілей усіма доступними законом способами.

Довготермінова податкова оптимізація (її називають також податковим плануванням) полягає у застосуванні відповідних прийомів і способів, котрі дають змогу зменшити податкові платежі в процесі усієї діяльності платника податків.

Податкове планування у комерційному банку – це цілеспрямована діяльність, що здійснюється за допомогою сукупності планових дій, об'єднаних у єдину систему, та передбачає вибір найоптимальніших варіантів фінансово-господарської діяльності з метою оптимізації податкових платежів і збільшення прибутковості. Воно є процесом творчим, що потребує індивідуального підходу, але у ньому можна виділити ряд послідовних етапів, на основі чого базується фінансово-господарська діяльність банку. Податкове планування з цих позицій необхідно розглядати як невід'ємну складову частину фінансового менеджменту установи, що має здійснюватись у ході господарської діяльності на всіх її рівнях та етапах і мусить бути обов'язковим її складовим елементом.

Податкове планування повинно здійснюватися за наступними етапами:

- формування мети, завдань і напрямків господарської діяльності комерційного банку;
- регулювання бази оподаткування;
- виявлення можливостей зменшення бази оподаткування за рахунок податкових пільг;
- аналіз усіх можливих форм угод (договорів);
- оцінка ризику здійснення податкових правопорушень;
- приведення бухгалтерського обліку і звітності відповідно до діючих норм;
- оцінка ефективності податкового планування банку.

Правильне і точне формулювання мети створення банківської установи, завдань, котрі вона повинна вирішувати у процесі своєї фінансово-господарської діяльності, визначення сфери і напрямків вкладання капіталів, дає змогу оптимізувати податкові платежі за рахунок вибору різних ставок і об'єктів оподаткування.

Важливою складовою частиною податкового менеджменту й одним з основних етапів податкового планування є регулювання бази оподаткування податків, котрі сплачує банк.

Принципово важливим з позиції податкового планування є джерело сплати податків, що здебільшого визначає конкурентоспроможність банківського продукту, можливості щодо його збуту і у кінцевому випадку – фінансові результати діяльності. До таких джерел належать: собівартість банківських послуг, виручка від їх реалізації, прибуток.

Виручка від продажу продукції (послуг) є джерелом сплати податку на додану вартість. Так, відповідно до Закону України “Про податок на додану вартість” та Інструкції Міністерства фінансів України “Про бухгалтерський облік податку на додану вартість” цим податком за ставкою 20% оподатковується оборот з реалізації послуг банків, зокрема консультаційних, рекламних, інших комерційних послуг, а також оренда та операції з передачі кредитору права власності на об’єкти застави для погашення кредиторської заборгованості заставодавця (позичальника). На загальних підставах оподатковуються ПДВ операції з продажу бланків дорожніх, банківських та особистих чеків, бланків цінних паперів, розрахункових і платіжних документів, пластикових (розрахункових) карток.

Регулювання бази оподаткування вказаного податку потребує вирішення двох взаємопов’язаних завдань: точного визначення можливого об’єкта оподаткування і здійснення контролю за цінами. При вирішенні першого завдання необхідно враховувати залежність бази оподаткування від виду діяльності. Знання і врахування у практичній діяльності всіх галузевих особливостей визначення бази оподаткування дасть змогу уникнути помилок при розрахунку сум податків, котрі підлягають сплаті у бюджет, і відповідно втрат від можливого застосування штрафних санкцій.

Цінова політика банку в цілому відображає концепцію його діяльності, спрямованої на досягнення бажаного рівня доходу від різноманітних операцій. Вона є складовою загальної стратегії банківської установи й визначає цінні пріоритети, методи обґрунтування цін, механізми забезпечення їх гнучкості тощо. Цінова політика визначається банками залежно від напрямків державного регулювання. Щоправда, останнє стосується лише процентної ставки за кредитами. Тарифна ж політика стосовно надання банківських послуг державою не регламентується і перебуває під впливом ринку.

В Україні комерційним банкам надано право самостійно встановлювати процентні ставки та комісійну винагороду за своїми операціями. А загальну процентну політику визначає Національний банк України (НБУ).

У чинному законодавстві є чимало застережень щодо особливостей реалізації банками процентної політики. Серед них такі:

- банк не може надавати кредити під процент, ставка якого є нижчою від процентної ставки за кредитами, котрі бере сам банк, і процентної ставки, що виплачується ним по депозитах. Виняток можна робити лише у разі, якщо при здійсненні такої операції банк не матиме збитків;
- банку забороняється встановлення процентної ставки та комісійної винагороди на рівні нижчому від собівартості банківських послуг у цьому банку [1].

Головна складність визначення внутрішньої вартості банківських послуг як основного чинника ціноутворення у їхньому розподілі за окремими видами активів. Як зарубіжна, так і вітчизняна аналітична практика не має універсального підходу до перенесення вартості окремих джерел пасивів на вартість певних видів активів, бо із загального фонду фінансуються різні операції. Нестабільність вітчизняного кредитного ринку перешкоджає цільовому залученню коштів під конкретний проект і, таким чином, зумовлює використання середньозваженого показника при обчисленні процентної вартості залучених коштів для проведення певної активної операції.

Застосування затратної моделі ціноутворення на банківські продукти й послуги потребує передусім встановлення обсягу всіх витрат (в тому числі і накладних, що мають загальнобанківський характер і не пов’язані безпосередньо з обсягами банківської діяльності –

оплата праці, амортизація, оренда приміщення, маркетингові, господарські тощо) на здійснення активних операцій. Саме рівню умовно-постійних витрат належить основне місце серед чинників, що впливають на обсяг банківського продукту, оскільки збільшення умовно-змінних витрат автоматично викликає і збільшення верхньої межі відсотка (рівень середньогалузевої рентабельності суспільного виробництва [2, 56]), котра водночас повинна покрити й умовно-постійні витрати.

Таким чином, метою розрахунку індивідуалізованих значень собівартості банківських операцій є встановлення дохідності їх для банку і на цій основі підвищення якості кредитно-інвестиційного портфеля, вдосконалення пропозиції банківських продуктів (послуг). Завдяки конкретизованому операційно-вартісному аналізу створюється можливість активно впливати на структуру портфеля, вилучаючи з нього або включаючи в нього ті чи інші операції залежно від рівнів їхньої собівартості. Чим нижча вона стосовно конкретної операції, тим вищі самоокупність і дохідність цієї операції для банку, а отже, і його фінансова стійкість.

Прибуток банку є джерелом сплати податку на прибуток і прогнозується як джерело сплати податку на нерухоме майно, який передбачений проектом Податкового Кодексу.

Великий вплив на планування податку на прибуток мають такі чинники, як вибір форми бізнесу, облікової політики, структури корпоративного капіталу, наявність філій і офісів в інших податкових юрисдикціях та інші.

Оскільки податок на прибуток залежить від результатів діяльності банківської установи, тобто чинників, що перебувають під значним контролем керівників і працівників, велика кількість питань податкового планування у тій чи іншій мірі пов'язана з розрахунком бази оподаткування.

Деякі з цих проблем можна виокремити у дві великі групи:

- визначення розміру прибутку: включення того чи іншого виду доходу у валовий прибуток банку або вилучення цього виду доходу, час включення доходу в оподатковуваний прибуток.
- визначення допустимих вирахувань: обґрунтування вирахувань (збитки, втрати), планування корпоративних виплат (дивідендів, процентів).

Поряд з проблемами визначення доходу, існує значна, якщо не більша кількість проблем, пов'язаних з вирахуваннями, тобто віднесенням тих чи інших витрат на собівартість і відповідно зменшенням на цю суму оподаткованого прибутку.

Проблема обґрунтування вирахувань має як мінімум дві особливості. По-перше, вона універсальна – навряд чи є податкова система, де б платники податків не стикались з політикою дозвільного правового регулювання вирахувань, тобто дозволені тільки ті вирахування, що перераховані у законодавчих актах. На протипагу дозвільному прийнято виділяти загальний механізм правового регулювання: “дозволено все, що не заборонено”. По-друге, вона значною мірою пов'язана з особливостями корпоративного менеджменту, структури податкової системи, рівнем конкуренції, недосконалістю фінансової звітності і т. д.

Податкова система, котра є свого роду відображенням цих проблем, в цілому доволі формально реагує на її вирішення: віднести на собівартість, як правило, дозволяється тільки спеціально встановлені законодавством види витрат.

З позиції податкового менеджменту регулювання бази оподаткування щодо податку на прибуток є одним з найважливіших напрямків планування. При цьому увага податкового менеджера (консультанта) повинна бути звернена на врахування усіх чинників, котрі впливають на формування об'єкта оподаткування податком на прибуток. Податковий моніторинг господарських операцій і детальне обґрунтування джерел фінансування тих чи інших витрат банку дає змогу зменшити базу для нарахування податку на прибуток.

Базою оподаткування у комерційних банках є прибуток, що розраховується як різниця між валовими доходами, скоригованими згідно із Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств” і валовими витратами та сумою амортизаційних відрахувань.

Якщо проаналізувати структуру валових витрат, то можна зробити висновок, що комерційні банки користуються пільгами при визначенні бази оподаткування. Порядок включення сплачених видатків до складу валових витрат інших господарюючих суб'єктів порівняно з банками значно жорсткіший.

Зокрема зменшують базу обкладання податком на прибуток страхові резерви, котрі згідно з вищевказаним Законом комерційні банки зобов'язані створювати для відшкодування можливих витрат по основному боргу за всіма видами кредитів та інших активних операцій, що належать до їх господарської діяльності згідно із законодавством.

Створення страхового резерву здійснюється банком самостійно в розмірі, достатньому для повного покриття ризиків неповернення основного боргу за кредитами (іншими видами заборгованості), визнаними нестандартними за методикою, встановленою НБУ, причому та частка страхового резерву, що створюється за рахунок збільшення валових витрат, не може перевищувати 20% від його загальної суми і до неї не включаються зобов'язання дебіторів, які не віднесено до основної діяльності банку.

У процесі своєї фінансово-господарської діяльності комерційні банки створюють три види таких резервів: під знецінення цінних паперів, для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями та для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості. Згідно з постановою Правління НБУ від 16.12.98 р. № 512 усі ці резерви поділяються на:

- спеціальні, що створюються за рахунок збільшення валових витрат для відшкодування можливих збитків за дебіторською заборгованістю;
- загальні, створювані за рахунок прибутку, що залишається після оподаткування і виплати дивідендів.

Крім страхових резервів, базу оподаткування комерційних банків зменшують також необмежені в законодавчому порядку процентні витрати за депозитними вкладками. Згідно із Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" витрати банку на сплату процентів за депозитами визначаються виходячи з договірних цін (процентних ставок за депозит), але не вищих від звичайних цін (звичайні процентні ставки), що встановлюються за рішенням банку залежно від термінів і розміру депозитів.

У процесі податкового планування необхідно прогнозувати можливі вигоди і втрати від застосування того чи іншого методу амортизації основних засобів і на цій основі приймати рішення про включення його у свою облікову політику. Амортизаційна політика суб'єкта господарювання визначається Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" і Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби". Метод амортизації обирається комерційним банком самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання.

Проблема регулювання бази оподаткування податків, джерелом сплати яких є фонд оплати праці, зводиться до залучення у процес діяльності оптимальної чисельності працюючих і контролю за формуванням фонду оплати праці.

Усі податкові платежі, незалежно від джерел їх сплати у кінцевому результаті зменшують чистий прибуток установи. Врахування усіх чинників, що впливають на базу оподаткування, дає змогу не тільки позитивно вплинути на розмір прибутку шляхом оптимізації податків, а й перешкодити виникненню штрафних санкцій, зменшивши цим загальний рівень витрат, пов'язаних з оподаткуванням.

Належним чином організоване податкове планування передбачає попереднє вивчення усіх господарських договорів, що планується заключити, на предмет їх потенційних податкових наслідків. Після того, як подія відбулась, можливостей для вибору вже не залишається – простіше попередити виникнення проблеми, ніж виправити вже здійснене.

Не менш важливу роль у податковому плануванні відіграє вибір облікової політики банку. Належний стан усіх видів обліку дає змогу отримувати об'єктивну інформацію про фінансово-господарську діяльність банку. Вся господарська діяльність комерційного банку мусить

відображатись у первинних документах з наступною реєстрацією, систематизацією, накопиченням і передачею інформації користувачам для прийняття рішень. У цьому саме і суть бухгалтерського обліку, що є основою для складання фінансової, податкової і статистичної звітності.

З позиції податкового планування важливим є аналіз типових помилок і порушень в оподаткуванні, котрі виникають внаслідок неефективного функціонування системи обліку та звітності. Постійні зміни у податковій системі, методиці бухгалтерського обліку і правового регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, а також дефіцит професійних кадрів породжує велику кількість бухгалтерських помилок. Тому керівництво банків особливу увагу повинно звертати і на кадрову політику, адже наявність у штаті банку висококваліфікованих спеціалістів – запорука ефективної і результативної діяльності установи в цілому та в питаннях оподаткування зокрема.

Підсумком проведення перелічених заходів щодо оптимізації сплати податків комерційними банками є кількісна оцінка ефективності податкового планування, що реалізується комерційним банком. Дана оцінка проводиться за допомогою системних показників, котрі б давали змогу оцінювати:

- рівень податкового навантаження на установу;
- рівень впливу окремих заходів податкового планування на величину податкових зобов'язань банку;
- ефективність податкового планування і податкової стратегії загалом.

Результати податкового планування необхідно оцінювати не тільки сумами економії податків та отриманих вигод, а й з точки зору зменшення можливого збитку та витрат, котрі б були неминучими при веденні господарської діяльності без врахування існуючих особливостей оподаткування.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що найефективнішим способом збільшення прибутковості є не механічне скорочення податків, а побудова ефективної системи управління комерційним банком і прийняття рішень таким чином, щоб оптимальною (у тому числі і щодо податків) була вся структура бізнесу. Орієнтуватись необхідно не на тактику скорочення податків, а на стратегію оптимального управління установою. Найнадійніший спосіб оптимізувати податки – це оптимізувати всю діяльність банку так, щоб вона здійснювалась найефективнішим способом. Такий підхід забезпечує значніше і триваліше скорочення податкових витрат на довготермінову перспективу.

Література

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність" № 2121-III від 07. 12. 2000 р.
2. Василен Э. Н. Регулирование деятельности коммерческого банка. – М.: Финстатинформ, – 1995.
3. Кізіма А. Я. Податковий менеджмент: Навч.-метод. посібник. – Тернопіль: Астон. – 2002.

Редакція отримала матеріал 5 грудня 2002 р.